
Money, money, money

Jos Aarnoudse

Tijdje terug kwam er zo'n bijdehante wervelwind van een manager bij mij binnenstormen. Ze is de baas van de psychologen, met wie ik op een kantoorkamer zit (met de psychologen dan, niet de baas, die kende ik eigenlijk niet). Ze moest mij hebben. Want ik deed 'heel belangwekkende dingen' in het programma mentale revalidatie op onze revalidatie-afdeling. Waarschijnlijk bedoelde ze niet de inhoud van die 'dingen', maar had ze het aantal groepen maal het aantal deelnemers gezien en gedacht: kassa. Of ik nog even 'in het systeem' de rapportages wilde bevestigen, anders kon het niet worden gedeclareerd. Nu ben ik absoluut niet van het soort dat in 'de manager' de vijand ziet (ik ben het bij mijn vorige instelling ook zelf geweest), dus we kwamen vrij snel op goede en gelijke voet in het gesprek dat volgde. Ik maakte haar duidelijk dat ik niet in het verdienmodel van de instelling meedeed, en dat mijn salaris voldaan werd uit wat zij overhield als ze haar psychologen en andere behandelaars en begeleiders had betaald. 'Dus wij verdienen ook jouw salaris?' 'Nou ja, wij,' zei ik, 'je bedoelt dat jouw behandelaars ook jouw salaris verdienen en dat van de schoonmaak en van de technische dienst, en van jouw secretaresse en van nog veel meer, allemaal mensen die het jou en je behandelaars mogelijk maken om überhaupt geld te verdienen.'

Ik dacht terug aan de psychiater in mijn vorige werkring, die vond dat onze imam niet genoeg naar zijn pijpen danste, en die dezelfde redenering volgde: 'Ik zorg dat hier het geld wordt verdiend, dus ik bepaal hier het beleid.' Ondertussen was zijn kliniek voor meer dan de helft gevuld met cliënten met een islamitische achtergrond. Als leidinggevende van die imam voegde ik hem toe: 'Misschien kun je het ook omdraaien en je je realiseren dat het feit dat we een islamitische geestelijk verzorger in dienst hebben, er ernstig aan bijdraagt dat we sowieso aan zoveel cliënten uit die kring geld kunnen verdienen, en is hij er niet bij de gratie van jou, maar jij bent er bij de gratie van hem.' Uiteraard ging dat er niet in. Het was ook wel provocatief, en zo was het – in dat niet al te aangename gesprek – ook bedoeld. Ondertussen kreeg ik met Carolien (zo heet onze lokale psychologenbaas) een heel interessant en leuk gesprek over de toegevoegde waarde van geestelijk verzorgers in een zorginstelling in relatie tot geld. Over de *accountability* van geestelijk verzorgers en over de houdbaarheid van hun positie in de toekomst. Het zal er inderdaad om gaan dat we meer dan ooit moeten aantonen dat we ons geld waard zijn.

Jos Aarnoudse, geestelijk verzorger / specialist levensbeschouwelijke zorg bij de Rivas Zorggroep, regio Merwede

---

Over liefde, erotiek en het offer

1. Inleiding

Erotiek is van alle tijden en ook van alle leef-tijden. Toen ik in het verpleeghuis ging werken, dacht ik niet meteen aan seks. Toch kom ik het regelmatig tegen. Mevrouw Jansen – gehuwd – en de heer De Vries vinden elkaar erg aardig en beginnen elkaars kle-ren uit te doen op de gang. Wat doe je dan? Ook krijgen ziekenverzorgenden regelmatig seksueel getinte opmerkingen te horen: ‘Ik vind jou wel erg aardig, kom je bij mij lig-gen?’ Hoewel seks heden ten dage geen ta-boe-onderwerp meer lijkt te zijn, blijft het praten erover in de zorg toch met een ze-kere gêne omgeven en dat vind ik eigenlijk wel goed. Seksualiteit speelt zich in onze cultuur toch vooral af in de intieme privé-sfeer. Door het verblijf in een verpleeghuis verandert dat en gaan anderen zich ermee bemoeien. Dat kan vaak niet anders, maar het blijft toch iets ongemakkelijks hebben. Een bezinning op eigen seksuele opvattingen kan dan ook geen kwaad voor hulpver-leners. Immers ook hier geldt dat je eigen visie – bewust of onbewust – een rol speelt in de omgang met vragen op het gebied van seksualiteit in je werk.

In dit boekessay wil ik enige gedachten over erotiek en liefde bespreken. Ik doe dit aan de hand van twee boeken. Ten eerste bespreek ik *Staat van verwarring. Het offer van liefde* van de Nederlandse filosoof Ad Verbrugge. Aan de hand van de erotische bestseller *Vijftig tinten grijs* van E.L. James probeert Verbrugge door te dringen tot het wezen van de (eroti-

Luc Ferry, **Over de liefde. Een filosofie voor de eenentwintigste eeuw,**

Uitgeverij De Arbeiderspers, Utrecht 2012, ISBN 9789029587327, 245 pag., € 15

Ad Verbrugge, **Staat van verwarring. Het offer van liefde.**

Uitgeverij Boom, Amsterdam 2013, ISBN 9789461057013, 263 pag., € 23,50

Leddy Karelse

sche) liefde in onze (postmoderne) cultuur. Deze originele aanpak heeft een boek op-geleverd dat veel te denken geeft. Het twee-de boek dat ik bespreek gaat niet zozeer over erotiek maar over de liefde in het al-gemeen. De Franse wijsgeer Luc Ferry, die ik beschouw als een van de meest interes-sante hedendaagse filosofen, ziet in de lief-de het belangrijkste beginsel van zingeving in deze tijd. Het goede leven wordt in deze tijd bepaald door de liefde. Beide filosofen verbinden hun gedachten over de liefde met een (kritische) cultuuranalyse. Na de bespre-king van deze twee boeken volgt een evalu-atie, waarin ik probeer aan te geven wat hun denken voor mij oplevert inzake het denken over de (erotische) liefde.

2. Erotiek en gemeenschapsvorming: De visie van Ad Verbrugge

De titel van het boek van Ad Verbrugge *Staat*

van *verwarring* geeft kort en bondig aan hoe de auteur denkt over onze hedendaagse cultuur. De (post)moderne mens is van zichzelf vervreemd geraakt doordat hij of zij niet langer deel uitmaakt van een samenbindende gemeenschap. Individuele autonomie en consumentisme hebben geleid tot 'afgeslotenheid, vervreemding, verveling en leegte van atomaire vrijheid' (p. 52). De mens zoekt zijn geluk in het moment: een voortdurend zoeken naar beleving. Deze beleving krijgt volgens Verbrugge steeds meer een virtueel karakter en dat betekent volgens hem dat het lichaam, het lijf, (ondanks alle aandacht die het lichaam krijgt in onze tijd) feitelijk aan het verdwijnen is. De staat van verwarring ziet Verbrugge ook terug in de relaties van mensen en de erotische omgang met elkaar. Huwelijken zijn niet meer voor het leven en seks staat in het teken van het individuele genot. Van hechting is geen sprake meer. Verbrugge concludeert: 'Men leeft zich uit op en met de ander, maar van overgave aan de ander is geen sprake' (93). Desondanks bevat deze verwarring volgens Verbrugge op goed Hegeliaanse wijze ook de kiemen voor heling. Deze ziet hij verwoord in *Vijftig tinten grijs*. De enorme populariteit van deze erotische bestseller is zijns inziens te danken aan een verlangen naar erotische intensivering. Verbrugge geeft een originele interpretatie van *Vijftig tinten* en hij richt zich met name op de BDSM-relatie (Bondage and Discipline, Sadism and Masochism) van de hoofdpersonen Christian en Ana. In hun sadomasochistische liefdesspel ziet hij het streven naar hechting die de basis vormt van iedere gemeenschap. Bovendien kent hij ook een grote waarde toe aan de afspraken en regels die zij maken voor hun seksuele relatie: 'Net als bij sport blijken de beheersing van de vorm, de creativiteit, concentratie, tactgevoel, communicatie en discipline van belang te zijn voor de vormgeving en kwaliteit van het vrije liefdesspel' (214). Seks leer je door te oefenen. Het is een vaardigheid.

Gemeenschap komt volgens Verbrugge tot stand door een offer van liefde. In *Vijftig tinten grijs* brengen beide partners een offer. Dat

offer gaat gepaard met pijn en verlies van de zelfcontrole, maar brengt hen ook in een 'hogere staat van zijn'. Door dit offer van liefde komen zij tot zichzelf. Het is in en door de ander dat het zelf zichzelf vindt. In het offer van liefde ziet Ad Verbrugge dus een weg om tot heling te komen voor de mens die in staat van verwarring verkeert. Zo krijgt de erotiek een belangrijke rol in de gemeenschapsvorming van de samenleving waarin de lichamelijke aan het verdwijnen is.

3. Liefde als bron van zingeving: de visie van Luc Ferry

Luc Ferry kent eveneens als Verbrugge een grote plaats toe aan de wijsheid van de liefde in de hedendaagse samenleving. Ferry wil een filosofie ontwikkelen die antwoord geeft op de levensvragen van de mens. Filosofie is voor hem een zoektocht naar het goede buiten de religie, een zoeken naar heil buiten God. Ferry schrijft voor mensen die niet (meer) in God geloven, maar wel op zoek zijn naar betekenis en zin. In het eerste deel van *Over de liefde* geeft hij een boeiend overzicht van de bronnen van zingeving in de loop van de geschiedenis. Als belangrijke beginselen van zingeving beschrijft hij het kosmologisch beginsel (leven in overeenstemming met je natuurlijke plaats in de kosmos), het theologische beginsel (leven overeenkomstig de goddelijke geboden), het humanistische beginsel (een leven waarin het ik, de subjectiviteit, centraal staat), het beginsel van deconstructie (een leven gekenmerkt door achterdocht jegens alle metafysische en religieuze illusies die aan de andere beginselen ten grondslag lagen).

Volgens Ferry is de tijd aangebroken voor een nieuw beginsel van zingeving en hij ziet het als zijn taak om dit nieuwe beginsel van zingeving in zijn filosofie te beschrijven en uit te werken. Dit nieuwe beginsel is volgens hem de liefde voor de concrete andere mens. Hij kent aan deze liefde een sacrale betekenis toe. Onder sacraal verstaat Ferry: datgene waarvoor je bereid bent je op te offeren. Zijn stelling is: 'Voortaan zijn we nog slechts bereid te sterven voor concrete

mensen en niet langer voor abstracte entiteiten, zoals God, het vaderland of de revolutie. Tot deze personen behoren niet alleen onze naaste verwanten, degenen van wie we rechtstreeks houden, maar ook – en daarvan geeft de gehele geschiedenis van de opkomst van de humanitaire hulpverlening blijk – de naaste, dat wil zeggen het tegenovergestelde van de naaste verwant, de naamloze medemens, degene die je slechts op afstand kent en die ons uit sympathie of door een soort van capillariteit niet langer volkomen onverschillig laat' (83). In tegenstelling tot Ad Verbrugge kenmerkt Ferry onze tijd dan ook niet als een staat van verwarring, waarin iedereen voor zichzelf leeft, maar juist als een tijd van verbondenheid met de ander. Hij stelt zelfs dat er nog nooit een tijd is geweest waarin men zich zoveel bekommerde om de ander als tegenwoordig! Ferry's 'niet-metafysisch humanisme' is optimistisch: hij richt zich vooral op die ervaringen (in de politiek, opvoeding en kunst) die een verruimd menselijk leven laten zien.

4. Evaluatie

Is een 'offer van liefde' de oplossing voor een 'staat van verwarring'? Deze vraag die het boek van Ad Verbrugge oproept, wil ik als leidraad nemen voor mijn evaluatie.

Allereerst een opmerking over de zogenaamde 'staat van verwarring'. Ad Verbrugge geeft een vrij somber beeld van onze hedendaagse cultuur. Hij meent dat de mens gespleten is geraakt, verdeeld in zichzelf, en de concrete band met zijn lichaam heeft verloren. Daarom stelt hij: 'In het tijdperk van techniek, virtualisering en consumptie wordt de vraag naar het lichaam en de seksualiteit een van de belangrijkste thema's van de toekomst – mondiaal' (249). Luc Ferry laat een ander geluid horen. Hij is juist zeer optimistisch: er is nog nooit in de geschiedenis zoveel verbondenheid van mensen onderling geweest als in deze tijd. Dat vind ik nogal een boude bewering, maar in ieder geval geeft Ferry mijns inziens een noodzakelijke correctie van het vrij negatieve beeld dat Verbrugge schetst van onze cultuur.

Ad Verbrugge kent een belangrijke rol toe aan de erotiek zoals deze beschreven wordt in *Vijftig tinten grijs*. Het originele van zijn boek vind ik dat hij een vorm van seksualiteit analyseert die – voor mij althans – niet vanzelfsprekend is: de BDSM-relatie. Seksualiteit is voor Verbrugge niet louter een zaak van individueel genot, maar het liefdesspel is omgeven met regels, discipline en vooral met overgave en binding aan de ander. Zijn kritiek op *one night stands* en *sex in dark rooms* is dat deze louter in het teken staan van consumeren en dat er geen sprake is van hechting aan een ander. Bij Verbrugge krijgt de seksuele relatie een belangrijke rol als (het verlangen naar) een vitaliserende bron van gemeenschap (meestal tussen man en vrouw; homoseksuele relaties komen er bij Verbrugge bekaaid af). Dit leidt ertoe dat aan de erotiek een verheven plaats wordt toegekend: 'Het erotische krijgt namelijk zijn hoogste vorm in de wederzijdse overgave – het zich blootgevende vragen en de zich openstellende ontvankelijkheid als een en dezelfde beweging' (156).

Luc Ferry schrijft niet zoveel over erotiek. Wel zet hij een vraagteken bij het advies om je in de liefde niet zozeer door de hartstocht te laten leiden maar door je verstand (om te voorkomen dat je een 'Don Juan in slow motion' wordt, iemand die om de paar jaar van partner wisselt en zich aan een nieuwe hartstocht overgeeft). Dit advies – aldus Ferry – is wellicht niet zozeer een overwinning op de bij tussenpozen terugkerende hartstocht, maar een dekmantel voor een versleten liefde (70-71). Deze weinige woorden van Ferry verraden in ieder geval een meer nuchtere benadering van erotiek. Verbrugges opvatting van erotiek als een belangrijke bron van heling voor de gespleten mens vind ik te verheven. Ik zie meer in de benadering van bijvoorbeeld Alain de Botton in *Meer denken over seks*. Met de nodige humor en lichtheid beschrijft De Botton seks als een bron van verdriet en ellende, van extase en grote ontdekkingen. Seks leert ons vooral hoe bespottelijk wij eigenlijk zijn.

Mijn derde opmerking in deze evaluatie gaat over het 'offer van liefde'. Verbrugge schrijft mooie dingen over het belang van hechting voor de ontwikkeling van een mens. Liefde en vriendschap zijn beslissend voor het menselijk geluk. 'Een veilige hechting schept het elementaire vertrouwen in zichzelf en de medemens op basis waarvan je pas werkelijk een vrij en autonoom individu kunt worden in verhouding tot anderen' (51). Verbrugge wijst er verder op dat hechting altijd een risico in zich heeft. Waar je je aan hecht, kun je ook verliezen. Verdriet, pijn van verlies is vaak de keerzijde van de liefde. Hij merkt op dat het vaak moeilijk is voor mensen om de pijn van het verdriet los te laten, omdat men dan pas echt zichzelf kwijtraakt. De pijn is de enige manier geworden om zich nog vast te houden aan de geliefde. Om verder te kunnen leven, is het volgens hem noodzakelijk om ook deze pijn los te laten. 'Alleen wie de woede en het verdriet over het verlies doervoeld heeft, het verlies aanvaardt en zich zo met het leven verzoent, kan ook het verleden loslaten en dat een plaats geven in de eigen levensgeschiedenis, zodat het niet blijft rondspoken en een nieuwe toekomst in de weg staat' (161). Verbrugge kent mijns inziens terecht een grote waarde toe aan de hechting voor het geluk van de mens. Ik deel echter niet zijn mening dat erotiek noodzakelijk verbonden zou zijn met hechting.

Luc Ferry bespreekt het offer van liefde in een breder verband. Het enige offer dat werkelijk het brengen waard is, is jezelf opofferen voor een concrete ander. Bij Ferry krijgt de mens sacrale betekenis. Ferry duidt zijn denken daarom aan als een vorm van 'niet-metafysisch humanisme'. In dit humanisme is de transcendentie niet verdwenen, maar is deze niet langer verticaal maar horizontaal, geworteld in de mens. Daarom houdt ook hij een pleidooi om je te hechten aan een ander. Ook hij wijst erop dat dit 'offer van liefde' niet zonder risico is. Zijn boek eindigt met een beschouwing over de dood. De dood, zo stelt Ferry, maakt geen einde aan de zin die in het leven te ontdekken is. Liefde is sterker dan de dood.

5. Slotopmerkingen

Over erotiek en liefde raak je nooit uitgedacht. Dat maken de boeken van Ad Verbrugge en Luc Ferry in ieder geval duidelijk. Als geestelijk verzorger vind ik vooral de verbinding tussen erotiek en hechting interessant. Ik probeer dat uit te werken aan de hand van het voorbeeld uit de inleiding: mevrouw Jansen en de heer de Vries die elkaar beginnen uit te kleden in een psychogeriatrisch verpleeghuis. In de beleving van mevrouw Jansen en de heer De Vries vormen zij waarschijnlijk een stel en hebben zij zin in seks. Wat is daarop tegen? Uit het oogpunt van belevingsgerichte zorg eigenlijk niet zoveel. Behalve dat het vaak pijnlijk is voor de echte partner van mevrouw Jansen of voor kinderen: vader of moeder die 'het met een ander doet'. Behalve de burgerlijke moraal speelt hier volgens mij ook mee dat seks in de beleving van veel mensen verbonden is met hechting aan een bepaalde persoon. Vanuit de context van het verpleeghuis herken ik Verbrugges visie dat mensen zich niet meer hechten dan ook niet.

Is erotiek noodzakelijk verbonden met je hechten aan iemand? Stel, de heer De Groot ontmoet mevrouw Klein (of de heer Klein) en zij willen seks met elkaar – gewoon omdat zij daar zin in hebben – en er is geen familie die daar moeite mee heeft. Wie zijn wij dan om dat te verbieden? Verbrugges opvatting dat erotiek noodzakelijk verbonden is met hechting, vind ik te beperkt. Een beter criterium lijkt mij het ethisch beginsel dat Ferry aan het einde van zijn boek *Over de liefde* voorstelt: dat van respect.

Ik eindig met een opmerking over het denken van Luc Ferry. Zijn filosofie van de liefde is volgens mij belangrijk voor de zorgpraktijk. Want als de concrete mens de enige is waarvoor iemand een offer van liefde wil brengen, dan heeft deze mens toch ook recht op de beste zorg die mogelijk is?

Leddy Karelse, geestelijk verzorger bij Zorgcombinatie Noorderboog in Meppel